

TREBA LI U ODISEJI XVII 593 MJESTO KEINA ČITATI KEIMA?

Ovo se pitanje postavlja u vezi s prijedlogom koji je nedavno iznio profesor M. D. Petruševski¹.

Polazeći naime od svoje jednadžbe $\kappa\epsilon\iota\mu\acute{\eta}\lambda\iota\omicron\nu$: $*\kappa\epsilon\tilde{\iota}\mu\alpha = *\theta\epsilon\mu\acute{\eta}\lambda\iota\omicron\nu$: $\theta\acute{\epsilon}\mu\alpha$, prof. Petruševski nastoji da riječ $*\kappa\epsilon\tilde{\iota}\mu\alpha$ (koja nigdje u grčkom nije dokumentirana, a u čije je postojanje on uvjeren), izvedenicu od glagola $\kappa\epsilon\tilde{\iota}\mu\alpha\iota$ s osnovnim značenjem „ležanje; ležaj“, prepozna po mogućnosti pod nekom drugom, paleografski sličnom riječju u nekom starom tekstu, zasad u Homera. Ta je pak supponirana riječ poslužila, kako se uzima, kao osnova za izvedenicu $\kappa\epsilon\iota\mu\acute{\eta}\lambda\iota\omicron\nu$ „ono što leži; blago koje leži; dragocjenost“.

Kako je prof. Petruševski istaknuti stručnjak za pitanja kritike teksta, a ovdje je riječ o Homerovu tekstu, na kojem je upravo pomoć spomenute nauke vrlo često bila potrebna i korisna, to smatram da je vrijedno — iako se radi tek o uzgrednom prijedlogu na kojem prof. Petruševski osobito ne insistira — upustiti se u diskusiju i iznijeti svoje mišljenje o toj stvari.

Evo najprije ponovo spornoga mjesta ρ 593—4:

Ἦ φίλ', ἐγὼ μὲν ἄπειμι σύας καὶ κείνα φυλάξων,
σὸν καὶ ἐμὸν βίωτον· σοὶ δ' ἐνθάδε πάντα μελόντων².

(Eumej, prije povratka u svoju poljsku kolibu, kaže Telemahu: „Dragi, ja odlazim da svinje i *ono* čuvam, tvoj i moj imutak; a tebi ovdje neka sve bude na brizi.“)

Ovo su razlozi koji su naveli prof. Petruševskoga da predloži spomenutu konjekturu:

Neujednačenost rukopisne tradicije (do koje je, po njegovu mišljenju, moglo doći zbog toga što je staro $*\kappa\epsilon\tilde{\iota}\mu\alpha$ postalo nerazumljivo kasnijim prepisivačima) jer na spornome mjestu nalazimo, pored $\kappa\epsilon\tilde{\iota}\nu\alpha$, još i $\kappa\omicron\iota\nu\acute{\alpha}$, pa i, metrički loše, $\kappa\acute{\upsilon}\nu\alpha$ ³; paleografski ne bi bilo većih teškoća mijenjati $\kappa\epsilon\tilde{\iota}\nu\alpha$ u $*\kappa\epsilon\tilde{\iota}\mu\alpha$; nadalje — vjerojatno — na prvi pogled sadržajno pomalo „prazno“ — u odnosu na $\sigma\acute{\upsilon}\alpha\varsigma$ — $\kappa\epsilon\tilde{\iota}\nu\alpha$ („ono“); i, više od svega, izuzetna mogućnost da se predloženo $*\kappa\epsilon\tilde{\iota}\mu\alpha$

¹ Isp. *Ž A XVI* (1966), str. 349.

² Primjere iz Homera donosim prema sljedećim izdanjima: P. Mazon *Iliade*, Paris 1955—57³—⁴ i V. Bérard, *L' Odyssee*, „*Poésie homérique*“, Paris, 1953—56⁵.

³ Isp. V. Bérard, *o. c.*, *ad loc.*

veže s prethodnim *σύας* u onakav smisaoni spoj koji, malo drugačije izražen, nalazimo u β 75 (*ἐσθήμεναι κειμήλια τε πρόβασις τε*). Tako bi *πρόβασις* „stoka“ odgovaralo onome *σύας*, prema kojemu bi **κεῖμα* ostvarivalo sadržajno onakvu suprotnost koju čini *κειμήλια* prema *πρόβασις*.

Treba još naglasiti da se prof. Petruševski unaprijed osigurao protiv eventualnoga prigovora onih koji logički povezuju *κείνα* s *ἐνθάδε* u slijedećem stihu, predlažući mjesto toga — u tom slučaju posve korektno — povezivanje riječi *ἄπειμι* s *ἐνθάδε*.

Međutim, uza svu uvjerljivost takvoga rezoniranja, ja bih iznio ove dvije napomene:

Prva se tiče samoga značenja predloženoga **κεῖμα* u gornjem kontekstu. Naime, ako bi ta riječ ondje trebala da znači bar otprilike ono što na drugim mjestima u Homera znači *κειμήλιον* — a tako proizlazi iz onoga povezivanja spornoga mjesta s β 75, nije li onda ta riječ malo neobična u ustima Odisejeva svinjara koji, pored toga, živi daleko od gospodareva doma u skromnoj poljskoj kolibi. Jer pod *κειμήλιον*, *κειμήλια* pomišljaju se u Homera uvijek neke veće predmetne dragocjenosti (dragocjene kovine, na primjer, zlato, srebro, kovano željezo i sl.). A takvima je mjesto u kući samoga gospodara. Isp. npr. Λ 132—3.

πολλὰ δ' ἐν Ἀντιμάχοιο δόμοις κειμήλια κείται,
χαλκός τε χρυσός τε πολύκητος τε σίδηρος.

δ 613 = ο 113 (govori o sebi Menelaj).

δώρων δ', ὅσσ' ἐν ἐμῷ οἴκῳ κειμήλια κείται.

Isp. i Z 47, Σ 290, ξ 326 = τ 295, ο 91 itd.

Međutim, Eumej se — kao svinjar — brine, razumljivo, za posve određeni dio Odisejeva imutka, za onaj koji se troši, jede, koji služi kao hrana, živež⁴. A upravo u takvom značenju i dolazi najčešće riječ *βίωτος* u Homera (inače ona još može značiti isto što i *βίος*, tj. „život“). Isp. npr. α 160 . . . *ἐπεὶ ἀλλότριον βίωτον νήποιον ἔδουσιν*. Isp. i λ 116, ν 396 = ν 428, ν 419, ξ 377 itd.

Prema tome, čini se da **κεῖμα* (= *κειμήλιον*) nije riječ uz koju bi se — pa ni u prenesenom smislu — mogla u Homera bez prigovora vezati apozicija *βίωτος*⁵.

Ali i bez obzira na taj nedostatak sadržajne prirode koji bi se, možda, mogao nekako i braniti⁶, ja bih ovdje upozorio na nešto drugo. Ovdje se naime radi o jednoj Homerovoj stilističkoj osobitosti — o specifičnoj upotrebi pokaznih zamjenica, s kojom se susrećemo posebno u primjeni zakoračenja.

Tako, na primjer, Homer često — kad želi da nas upozori na nešto bilo malo prije, bilo već podosta ranije spomenuto — najavljuje

⁴ Isp. ξ 1—22.

⁵ Navedeni primjer iz β 75 smatram zaugmom jer se *ἐσθήμεναι* po smislu dobro veže samo sa *πρόβασιν*, a ne i sa *κειμήλια*, o čemu nam svjedoče sva ostala mjesta u Homera. Primjere isp. u djelima citiranim u bilj. 10.

⁶ To naime u slučaju ako bi se suponiranome **κεῖμα* našlo takvo značenje koje ne bi bilo u suprotnosti prema apoziciji *βίωτος*.

u gornjem stihu kakav imenički pojam, najčešće kakvo vlastito ime, ime kakva junaka, pokaznom zamjenicom ὁ, ἡ, τὸ⁷, pa tek u donjem stihu, bojeći se zabune ili nedovoljne jasnoće, donosi — kao dopunu — samu imenicu, preciziranja ili tumačenja radi⁸. Evo nekoliko takvih primjera:

A 488—9 Αὐτὰρ ὁ μῆνιε νηυσὶ παρήμενος ὠκυπόροισι
διογενὸς Πηληϊόος υἱός, πόδας ὠκὺς Ἄχιλλεύς.

Nakon poduže epizode (A 430—487) u kojoj Odisej vraća Hriseidu njezinu ocu, pjesnik se ponovo sjeća Ahileja koji se srdi jer mu je Agamemnon oteo ljubljenu robinju. Da zbog poduzeg prekida u tom izlaganju ne bi došlo do nejasnoća, u donjem se stihu — kao dopuna subjektu izraženom pokaznom zamjenicom ὁ — donosi posebno Ahilejevo ime s njegovim najčešćim epitetima.

ρ 328—9 Τὸν δὲ πολὺ πρῶτος ἶδε Τηλέμαχος θεοειδῆς
ἐρχόμενον κατὰ δῶμα συβώτην...

U prethodnim stihovima opisana je smrt Odisejeva vjernoga psa Arga. Sada se pjesnik ponovo sjeća svinjara Eumeja o kojem je nešto prije bilo govora. Stoga navedeno mjesto i shvaćam ovako: A toga (ili njega), *to jest* svinjara, prvi vidje Telemah.

φ 188—9 Τὼ δ' ἐκ οἴκου βῆσαν Ὀδυσσεύος θείοιο
βουκόλος ἦδ' ἐσφυροβδὸς ἄμαρτήσαντες ἄμ' ἄμφω.

Dok su prosci bili zabavljeni natezanjem Odisejeva luka, ona dvojica, *to jest* govedar i svinjar, iziđoše iz kuće.

Kako pak Homer uvijek nastoji da bude što jasniji svome slušaocu, to je posve shvatljivo što se s rečenim postupkom susrećemo osobito često u dramatičnim opisima dvoboja i sukoba pojedinih junaka, tj. ondje gdje postoji najveća opasnost da slušaoci zamijene jednoga junaka s drugim. Jer tu se radnja brzo prenosi s jednog lica na drugo: jedan baca koplje, drugi baca koplje; jedan pogada, drugi promašuje i sl. Isp. npr. E 655 i d. (Sukob Sarpedona s Tlepolemom)

Ἦς φάτο Σαρπηδῶν, ὁ δ' ἀνέσχετο μείλινον ἔγχος
Τηλεπόλεμος· καὶ τῶν μὲν ἄμαρτῆ δούρατα μακρὰ
ἐκ χειρῶν ἦξαν· ὁ μὲν βάλεν αὐχένα μέσσον
Σαρπηδῶν...

(A on, *to jest* Tlepolem; on, *to jest* Sarpedon)

I tu je, kako vidimo, ime junakovo u gornjem stihu samo najavljeno pokaznom zamjenicom ὁ, dok se tek na kraju rečenice, a na početku slijedećega stiha, u zakoračenju, donosi samo ime junaka o kojem je riječ. Ovakva trenutačna „nepreciznost“ koja je, očito, namjerna jer odmah iza toga slijedi rečena pjesnikova dopuna — ostvaruje svoje-

⁷ Ona će kasnije postati određeni član. O tom „l'article-pronom démonstratif“ isp. J. Humbert, *Syntaxe grecque*, Paris 1954², str. 41 i d. i, opširnije, P. Chantraine, *Grammaire homérique*, t. II *Syntaxe*, Paris 1953, str. 158 i d.

⁸ Primjeri poput B 402, u kojima nalazimo „član“ odvojen od imenice većom grupom riječi u *istom* stihu, ovdje nas ne interesiraju. O mjestu člana u Homera isp. Chantraine, *o. c.*, str. 165.

vrstan stilistički efekat, potencirajući adekvatnim jezičnim izrazom dramatičnost određenoga trenutka⁹.

Nešto slično, iako mnogo rjeđe (jer je i takva zamjenica mnogo rjeđa), nalazimo u Homerovoj upotrebi pokazne zamjenice (ἐ)κεῖνος. Ispitao sam sva mjesta na kojima ta zamjenica dolazi u Homera¹⁰ i našao, pored spornoga mjesta ρ 593, još dva gdje uz (ἐ)κεῖνος nalazimo u donjem stihu kakvu dopunu poput onih uz zamjenicu ὁ, ἡ, τό.

Evo ovih mjesta:

Υ' 404—5 ἦτοι μὲν κείνοισιν ἐριζέμεν οὐ τι κελύω,
Τυδείδω ἐπιποισι δαιφρονος...

Antiloh, bodreći u trci svoje konje, kaže: „Zaista, ja vam ne velim da se takmičite s *onima*, *naime* s konjima hrabroga Tidejeva sina“. — Kako više junaka sudjeluje u utrci na kolima u čast poginuloga Patrokla, to je trebalo donjim stihom precizirati čiji se to konji misle.

ω 288—9 πόστον δὴ ἔτος ἐστίν, ὅτε ξείνισσας ἐκεῖνον
σὸν ξείνον δύστηνον, ἐμὸν παῖδ'...

Odisej se izdaje ocu Laertu za stranca koji mu je nekoć davno ugostio sina — Odiseja. Laert koji je već izgubio svaku nadu da će mu se sin vratiti pita „stranca“: „Koliko je tome godina što si ugostio *onoga*, *naime* svoga nesretnog glavnog prijatelja, a moga sina...?“

Isti takav postupak nalazimo i u ρ 593—4, jer se i tu, po mojem mišljenju, radi o pokazanoj dopuni: „Ja odlazim da svinje i *ono* čuvam, *to jest* tvoj i moj imutak (= *živež*)“¹¹.

Stoga, iako sam i sâm uvjeren u postojanje jedne takve, u sva-kodnevnom govoru sasvim obične riječi kao što je suponirano *κεῖμα, ipak na temelju svega iznesenog smatram da nećemo pogriješiti ako na spornome mjestu ostanemo i dalje kod najvjerojatnije i dosad naj-prihvatljivije lekcije — κεῖνα.

Zadar.

B. Glavičić.

⁹ Više takvih primjera isp. u mojoj daktilografiranoj doktorskoj disertaciji *Metričko zakoračenje u Homera*, Zadar 1964, str. 121 i d., 200 i d. i 222 i d.

¹⁰ Primjera ima ukupno 197, a mogu se naći u G. L. Prendergast, *A complete concordance to the Iliad of Homer* i H. Dunbar, *A complete concordance to the Odyssey of Homer*; drugo izdanje obaju djela priredio je B. Marzullo, Hildesheim 1962.

¹¹ Pri tome se pak kod κεῖνα može pomišljati — eventualno — ili na kakvu drugu vrst živeža, osim svinja, za koju bi Eumej bio zadužen (o čemu nam pjesnik, doduše, ništa ne govori) ili, što je vjerojatnije, ovdje se prosto radi o onakvom dodatku prema σύας koji nam je shvatljiv kad znamo da Homer kod Eumeja razlikuje u nabranjanju svinja: krmače (σύες θήλειαι τοκάδες), krmke (σύες ἄρσενες, σιαλοῖ) i odojke (χοίρεα, sc. κρέα); isp. ξ 15—19 i 81.

RIASSUNTO

B. Glavičić: BISOGNA LEGGERE KEIMA INVECE DI KEINA, NELL'ODISSEA XVII 593?

Il quesito si pone in riferimento alla proposta recentemente avanzata dal prof. M. D. Petruševski (*Ž A XVI /1966/*, pag. 349).

Cercando, infatti, nel testo Omerico la parola *κεῖμα, finora non riscontrata nella lingua greca (derivata dal verbo κείμαι, dalla quale derivò poi — si crede — κειμήλιον), il prof. Petruševski suppone che questa potrebbe trovarsi nell'esempio ρ 593—4

ᾠ φίλ', ἐγὼ μὲν ἄπειμι σύας καὶ κείνα φυλάξων,
σὸν καὶ ἐμὸν βίον· σοὶ δ' ἐνθάδε πάντα μελόντων

nel quale i copisti — secondo la sua opinione — avrebbero sostituito la più arcaica *κεῖμα, con la più nota κείνα, per il suo aspetto paleografico molto vicina alla prima. Inoltre, in tal caso sussisterebbe la possibilità di collegare *κεῖμα con la precedente σύας in un nesso logico, qual'è, un pò diversamente espresso, quello che troviamo nel β 75 (ἐσθέμεναι κειμήλια τε πρόβα σίν τε): πρόβασις „bestiame“ corrisponderebbe a quel σύας, in confronto di cui *κεῖμα costituirebbe sostanzialmente la stessa antitesi che κειμήλιον costituisce in confronto di πρόβασις.

Contro tale congettura, e in favore di quella tradizionale κείνα, annovero le seguenti osservazioni:

1) La congetturata *κεῖμα, che qui dovrebbe significare ciò che altrove significa κειμήλιον (così, almeno, risulta dal riferimento del punto controverso con la β 75), ha accanto a se l'apposizione βίοντος. Quando in Omero questo vocabolo ha il significato di sostanza, si riferisce sempre a quello che si consuma, che si mangia, che serve da nutrimento, alimento (cfr. per es. α 160). In virtù di un tale significato, esso si adatta male al sostantivo *κεῖμα = κειμήλιον, significante un tesoro giacente, ovvero, un oggetto di valore (di solito oro, argento, ferro battuto), cfr. per es. Α 132—3, δ 613 = ο 113.

2) Secondo me, qui si tratta di una peculiarità di Omero nell'uso dei pronomi dimostrativi, riscontrabile in modo particolare nell'uso dell'accavalcamento. Queste (e precisamente l'articolo-pronome ὁ, ἡ, τό e in minor quantità (ἐ) κείνος) non fanno che preannunciare, nel verso superiore, qualche idea nominale (di solito, il nome di qualche eroe), mentre in quello inferiore — dunque metricamente e spazialmente divisa — viene riportata, come complemento, la stessa idea nominale di cui si parla, — a scopo di chiarificazione o determinazione (cfr. nel saggio A 488—9, ρ 328—9, φ 188—9, Ψ 404—5, ω 288—9). Tale „inesattezza“ momentanea è evidentemente premeditata, dal momento che è immediatamente seguita da un'aggiunta esplicita dello stesso poeta; si ottiene così un effetto stilistico particolare che, con un'espressione linguistica adeguata, accentua la drammaticità del momento (cfr. nel saggio l'esempio E 655—658). Un tale procedimento lo trovo pure nel passo controverso, per cui mi pare che le parole di Eumeo, indirizzate a Telemaco, si debbano intendere così: „Io vado a custodire i porci e quello, cioè le tue e le mie sostanze (= l'alimento). „Quello“ rappresenta, per me, una semplice aggiunta comprensibile se si tiene conto che in Omero, nel podere di Ulisse le σύες si suddividono in σύες θήλειαι τοκάδες (scrofe), σύες ἄρσενες — σίαλοι (porci) e χοίρεα, sc. κρέα (porchette); cfr. ξ 15—19 e 81. Ne risulta che la tradizionale lezione κείνα, anche per quanto riguarda il contenuto, è pienamente giustificata.